

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

Rives, C., García, M. (2022)
"Programa Carretera: recorregut històric i reptes pel futur"

Pedagogia i Treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades
Vol. 11. Núm. 1: 61-74

Correspondència

Clara Rives Roura
Adreça: Bruguera 170-174, 08370, Calella (Barcelona)
Correu electrònic: clararivesroua@gmail.com
Telèfon: 93 754 52 43

Programa Carretera: recorregut històric i reptes pel futur

Clara Rives¹

Marta García¹

Resum

El *Programa Carretera* té una llarga trajectòria en el món de l'atenció a persones que exerceixen la prostitució. En el present article, contextualitzarem la prostitució al llarg de la història i coneixerem els paràmetres legals en els que s'emmarca actualment. Igualment es presenta una descripció del programa en l'actualitat, a través del perfil de les persones que s'atenen, posant especial èmfasi en el treball en equip i en la metodologia d'intervenció des d'un abordatge integral. Finalment, es proposa conèixer els inicis i l'evolució del programa en els últims vint anys, arribant als reptes en els que s'està treballant actualment. A través d'un exemple pràctic com és aquest programa, es proposa descriure els canvis en les línies metodològiques i les adaptacions constants que s'han de portar a terme per tal de mantenir l'efectivitat dels programes.

Paraules clau: prostitució, immigració, intervenció socioeducativa, salut mental comunitària, apoderament

¹Educadora social, Programa Carretera, Comunitat Terapèutica del Maresme

Abstract

Programa Carretera has a long trajectory in the world of care for people who work as prostitutes. In this article, we will contextualize prostitution throughout history and learn about the legal parameters in which it is currently framed. It also presents a description of the program at present, through the profile of the people who are assisted, with special emphasis on teamwork and the methodology of intervention from a comprehensive approach. Finally, it is proposed to know the beginnings and the evolution of the program in the last twenty years, reaching the challenges in which it is currently working. Through a practical example such as this program, it is proposed to describe the changes in the methodological lines and the constant adaptations that have to be carried out in order to maintain the effectiveness of the programs.

Keywords: prostitution, immigration, socio-educational intervention, community approach, empowerment

1. Introducció

Si existís un *rècord Guinness* sobre debats sense resoldre a la nostra societat, se l'enduria de ben segur el debat de *la prostitució*. Fent un breu recorregut històric, fins l'època Medieval, la prostitució va ser tolerada. Amb l'arribada de Felip IV al poder, al 1623, es van tancar les llavors anomenades mancebies mitjançant un decret llei, deixant però, la possibilitat a les dones que exercien la prostitució de continuar fent-ho al carrer. A mitjans del segle XIX, durant el regnat d'Isabel II, s'inicien una sèrie de regulacions a ciutats com Saragossa (1845) i Madrid (1847) i fins i tot al 1848 s'estableixen modificacions en Codi Penal. La motivació principal de l'època era censar a les dones que exercien la prostitució i sobretot frenar les infeccions per transmissió sexual (Guereña, 1997).

Amb l'arribada de la II República, al 1935, es suprimeix la reglamentació de la prostitució, establint l'abolició d'aquesta per Decret Llei. El període abolicionista duraria ben poc, ja que amb l'arribada de la guerra civil espanyola, es va tolerar la prostitució i ja en plena dictadura franquista, al 1941 es va anular el decret de la II República. Aquest fet permetia al règim franquista controlar els prostíbuls de l'època i empresonar a totes aquelles dones que exercien la prostitució fora d'aquests espais. Al 1970, aprofitant una reforma de la *Ley de vagos y maleantes* del 1933, es va incloure la prostitució com a delictes en la *Ley de Peligrosidad y Rehabilitación Social*. Aquesta, no va quedar derogada fins al 1995 (Guereña, 2004).

En les últimes dècades s'han escoltat diferents discursos polítics al voltant de la prostitució (legalització, abolicionisme, regulacionisme...), tot i que mai han acabat materialitzant-se en el codi penal (Guereña, 2005). En l'actualitat, aquest debat puja de nou al faristol del Congrés.

La prostitució a l'Estat Espanyol es troba actualment en una situació alegal. No existeix cap llei que reguli específicament el fenomen tot i que activitats relacionades amb aquest com el proxenetisme i la tracta d'éssers humans, sí que es contempen a l'article 187 del Codi Penal espanyol i es castiguen amb anys de presó. Igualment, existeixen lleis que protegeixen a les persones menors d'edat i amb discapacitat mental d'aquesta activitat. Des de l'any 2015 la Llei de Seguretat Ciutadana denuncia als clients que paguin per serveis

sexuals en “zones de trànsit públic” on hi puguin haver menors i quan hi hagi “risc per a la seguretat vial”. (BOE, 2015).

Més enllà de les lleis nacionals, cada vegada són més els ens locals que utilitzen les ordenances municipals per a sancionar la prostitució a la via pública.

No existeixen xifres oficials del nombre de persones que exerceixen la prostitució a l'Estat Espanyol. Tot i això, segons l'informe de Metges del món *La prostitución como violencia de género* publicat l'any 2020, aquell mateix any, l'estimació era de 350.000 dones, el 80% de les quals, estrangeres en situació irregular.

Una de les evidències que ens aporten les dades entorn al fenomen de la prostitució és la relació directa amb la feminització de la pobresa i la migració.

Així, l'objectiu del present article és descriure el Programa Carretera, un programa pioner a Catalunya que ofereix, des de fa més de 20 anys, atenció a persones que exerceixen la prostitució a les comarques del Maresme Nord i la Selva. Al llarg de la lectura es pretén per una banda, donar a conèixer els inicis i l'evolució del programa, i per altra, aportar el nombre i el perfil de les persones que s'atenen.

2. Mètode

Per la descripció dels inicis i l'evolució del Programa Carretera s'han fet servir les memòries anuals redactades des de l'any 1998.

La resta de dades exposades s'han extret de la base de dades del Programa Carretera (Programa Carretera, 2021).

2.1 Descripció del programa:

El Programa Carretera pertany a la Comunitat Terapèutica del Maresme (CTM) i atén a persones que exerceixen la prostitució a les comarques catalanes del Maresme i la Selva. Per les característiques de la zona sempre hi ha hagut un elevat nombre de persones

que exerceixen la prostitució. Són comarques formades per poblacions costaneres amb una elevada concentració turística en les quals conviuen clubs i pisos que romanen oberts durant tot l'any augmentant el número de dones que hi treballen en les èpoques estivals. Per altra banda, als municipis d'interior situats en un entorn rural, les dones acostumen a treballar en carreteres secundàries i camins. Per a poder arribar a aquesta població, invisibilitzada i estigmatitzada històricament, el programa, des dels seus inicis, basa la seva activitat en el propi medi de treball de les persones.

L'equip de Programa Carretera, format per dues educadores socials, treballa a partir d'un model d'atenció integral, en el qual se situa a la persona com a protagonista de la seva pròpia vida i tenint en compte el context en el què es troba. S'ofereix una atenció personalitzada, sense condicionaments, de forma consensuada i evitant caure en prejudicis. S'estableixen tres línies d'intervenció sistèmica: individual, col·lectiva i comunitària. La intervenció individual es basa en la creació de vincles sòlids, que permeten l'acompanyament en el dia a dia de les dones així com el poder oferir suport emocional en situacions de crisis i vulnerabilitat i acompanyar en el procés de coneixement i inclusió en la comunitat d'acollida.

La intervenció col·lectiva pretén generar espais de cohesió on es donin, per una banda, intercanvis de coneixements i habilitats que permetin a les dones desenvolupar estratègies pròpies i per una altra banda, promoure la sororitat entre elles.

En l'àmbit comunitari, més enllà d'un paper signat, quan s'estableix un conveni o una col·laboració amb un servei, és imprescindible que aquest conegui i comparteixi l'ideari del programa: perspectiva de gènere, interculturalitat i interseccionalitat. D'aquesta manera el treball en xarxa té una doble funció, vincular a les dones amb els serveis de la seva comunitat i fer un treball d'empatia i sensibilització amb aquests. En conclusió, es tracta de promoure la implicació social i política de les dones i dels serveis que les atenen.

No existeix un perfil determinat de persones treballadores del sexe. Tenen edats diferents, provenen de diferents cultures, parlen idiomes diferents i cada una d'elles té la seva història de vida. Tot i així, les usuàries del Programa Carretera són en la seva gran majoria dones (95'18%) que migren (95%) amb la finalitat última de superar situacions

d'exclusió socioeconòmica al seu país d'origen i millorar la seva qualitat de vida i sovint la de les seves famílies. Moltes pateixen o han patit en algun moment al llarg de la seva vida relacions de violència provenint algunes d'elles de xarxes de tràfic de persones (Programa Carretera, 2021).

Donat que la prostitució no es troba reconeguda legalment, moltes de les persones usuàries del programa no poden regularitzar la seva situació. Algunes d'elles, per esmenar aquest fet, decideixen arribar a acords que les evoquen a la dependència administrativa de terceres persones i les exposa encara més a patir violència masclista. Aquest fet, afegit a la estigmatització social a la que es veuen evocades, comporta una major exclusió social, una desigualtat en l'accés als drets universals i per tant, en gran part dels casos, la perpetuació de l'exercici de la prostitució.

A les taules 1 i 2 es poden consultar les dades de les persones ateses al programa des dels seus inicis i en l'actualitat.

Taula 1. Total persones ateses al programa carretera *

Any	1998	2002	2006	2010	2014	2018	2021	Total
n	178	656	506	389	454	335	276	8.887

*Dades extretes de les memòries anuals del Programa Carretera

Taula 2. Persones ateses durant l'any 2021 (Programa Carretera, 2021)

Gènere	Persones
Dones cisgènere	263
Dones transgènere	8
Homes cisgènere	3
Persones no binàries	2
Total	276

El Programa s'inicia l'any 1997 de la mà de la Unitat d'Atenció a les Toxicomanies (UAT) de Calella (en l'actualitat Centre d'Atenció i Seguiment a les Drogodependències Alt Maresme) i s'emmarcava dins la política de Reducció de Danys de la mateixa unitat. Neix amb l'objectiu principal de reduir la transmissió del virus de la immundeficiència humana (VIH) i altres infeccions de transmissió sexual (ITS) entre les dones que exercien la prostitució i els seus clients a la zona de referència del servei. La hipòtesi plantejada l'any 1997 era que les dones que exercien la prostitució eren també en la seva majoria, usuàries de drogues per via parenteral. Aquesta idea es forma a partir de constatar que moltes de les dones usuàries de la UAT, exercien la prostitució per finançar-se el consum. Així doncs, l'equip decideix emprendre un nou projecte d'acostament al medi per arribar a aquelles dones que no accedien al servei.

En una primera diagnosi es fa palesa una realitat diferent de la esperada. La hipòtesi no s'acomplia. La majoria de dones que exercien la prostitució a la zona del Maresme eren migrants (90%) i no consumien drogues (Programa Carretera, 1997). Tot i així, es decideix mantenir el programa en el marc de la reducció de danys, considerant a les dones població de risc de contraure VIH i altres infeccions de transmissió sexual. La base metodològica dels Programes de Reducció de Danys és el "model d'acceptació", on es reconeix a la persona amb els mateixos drets que la resta de la població, a qui se li ofereixen serveis, sense exigències ni condicionaments previs, per promoure canvis que permetin millorar la seva qualitat de vida i disminuir els riscos associats a la conducta realitzada. En aquest context, el Programa Carretera inicia la seva activitat, des d'una metodologia d'apropament al medi amb l'objectiu de facilitar l'accés de les dones als serveis socials i sanitaris i intervé desenvolupant mesures preventives davant de conductes de risc relacionades amb la prostitució.

Després de vuit anys d'experiència, a l'any 2006 es planteja la necessitat de donar un nou enfocament al Programa Carretera. Aquest canvi s'orienta cap a un projecte amb una visió integral de la salut, que permeti que les dones comencin un procés encaminat cap a la seva autogestió, autonomia i socialització. Es pretén ampliar la metodologia d'intervenció, oferint un projecte d'atenció integral que tingui en compte a més de la prevenció de conductes de risc, factors determinants per a la presa de decisions i la responsabilitat cap a la pròpia salut (socials, psicològics, emocionals, familiars, de relació...) (Programa Carretera, 2006).

Per tal de continuar adequant el programa a la realitat, s'amplia la xarxa de serveis col·laboradors. Amb l'objectiu de que les persones ateses al programa puguin accedir a la sanitat pública, es crea a través de l'Agència de Salut Pública de Catalunya i el CatSalut, el circuit PEEP-SAI, amb el qual es poden tramitar targetes sanitàries a aquelles persones que exerceixen la prostitució i que no tenen possibilitat d'estar empadronades i per tant, d'accedir a la salut.

A més, es crea un conveni amb el pla d'immigració intermunicipal per poder oferir assessorament en matèria d'estrangeria.

Moltes de les dones ateses patien no només agressions en el context de la prostitució, sinó que provenien de situacions d'explotació sexual, violència en la parella, matrimonis forçats... en conseqüència, es formalitzen les actuacions en relació a la violència creant un protocol d'actuació davant d'una situació d'explotació sexual o tràfic de dones i participant activament en taules de treball amb entitats i agents socials i polítics implicats en aquest àmbit.

En aquest context, s'inicien coordinacions amb els cossos i forces de seguretat de la zona i amb les entitats especialitzades en atendre a les dones víctimes de tracta.

L'any 2011 Programa Carretera passa a formar part de la Comunitat Terapèutica del Maresme, entitat proveïdora de serveis de salut mental del Maresme Nord. Aquest canvi aporta a l'ideari del programa carretera, el concepte de salut mental comunitària. Així doncs es consolida una línia metodològica basada en el respecte a les singularitats de les persones que s'atenen però també amb l'objectiu d'incidir en la dimensió comunitària des de la defensa dels drets universals, l'apoderament, la resiliència i la lluita contra l'estigma. Amb el pas dels anys, l'any 2019, aquesta mirada es materialitza amb la creació del Programa de Millora de la Ocupabilitat (PMO), en col·laboració amb la Fundació Privada Molí d'en Puigvert (entitat especialitzada en la inserció laboral de persones amb trastorn mental). És un servei pioner a les comarques de la zona d'intervenció de Programa Carretera. El PMO és una proposta per a l'apoderament com a alternativa a la victimització (taula 3). Més enllà de la formació i la inserció laboral, es tracta d'un acompanyament cap a la millora del benestar emocional, la superació de les violències i la inclusió a la societat d'acollida. L'abordatge comunitari permet treballar des de la continuïtat assistencial

i superar la fragmentació en les intervencions (taula 4). Tot plegat facilita l'arrelament i participació de les dones a la vida comunitària.

Taula 3. Total persones derivades al Programa de Millora de la Ocupabilitat.

Gènere	Persones
Dones cisgènere	47
Dones transgènere	5
Homes cisgènere	1
Total	53

Taula 4. Total de dones inserides

Gènere	Insercions
Dones cisgènere	17
Dones transgènere	2
Total	19

3. Discussió

Les persones usuàries haurien de ser les promotores dels projectes. L'experiència de programa carretera així ho confirma. Programa Carretera és un lloc per a l'autoconeixement, l'autoestima i la superació de violències. Els projectes s'han de construir a través de les demandes d'aquells i aquelles que els necessiten. Han d'estar en contant evolució i adaptació. El plantejament inicial en la creació del programa carretera anava dirigit exclusivament a la prevenció d'infeccions de transmissió sexual en el col·lectiu diana. Es va teixir una xarxa de recursos sanitaris destinats a col·laborar amb aquest objectiu i una vegada es va posar en marxa, les demandes de les usuàries van anar més enllà. Poc a poc les serologies es van convertir en analítiques generals, es va obrir un espai d'atenció ginecològica i van començar a sorgir noves necessitats no relacionades amb l'àmbit de la salut. Les dones del programa carretera compartien preocupacions més enllà de tot allò estrictament relacionat amb la prostitució, des de la necessitat d'accés a serveis socials fins a la regularització de la

seva documentació per a poder portar els seus fills, el sentiment de soledat en un país estrany... i Programa Carretera es va reformular, demostrant una gran capacitat d'adaptació fins a l'actualitat.

El programa en l'actualitat, és un servei de referència per a les persones que exerceixen la prostitució a la zona. La facilitat que en aquests moments es té per contactar amb persones noves és un dels indicadors que permeten fer aquesta afirmació. Sovint, són elles mateixes les que requereixen els serveis del programa en espais que es desconeixien i faciliten l'accés en aquests. En les primeres trobades, és habitual que les dones ja hagin sentit a parlar del programa per altres companyes i tot plegat afavoreix la creació del vincle i la relació de confiança. Un altre indicador és que més enllà dels convenis de col·laboració amb determinats serveis, existeix un reconeixement de la majoria de serveis comunitaris de la zona que contacten per assessorament i derivació de casos que ho requereixin. L'alta assistència als espais que s'han creat als centres de salut és un indicador més de l'èxit del Programa.

3.1 Conclusió

El treball en xarxa és imprescindible per trencar les barreres estructurals d'accés als serveis i flexibilitzar-los. La paradoxa és que la rigidesa del sistema acaba afectant a les persones que més el necessiten, aquella població oculta i en risc d'exclusió social. Així doncs, es necessari reforçar i optimitzar els sistemes de suport social, tant formals com informals del col·lectiu. Des d'un abordatge comunitari, es planteja mantenir i ampliar el treball de sensibilització i prevenció en dones que estan en risc de patir o han patit situacions de vulnerabilitat social, econòmica i violències. La transversalitat de gènere ha d'estar present en el disseny, l'execució i l'avaluació de totes les accions i noves línies d'intervenció que vindran en un futur vinguin del propi programa o d'altres serveis implicats.

3.2 Perspectives de futur

Cal posar especial èmfasi en la inclusió de les dones migrades trans i no binàries, que són un dels col·lectius més afectats per les taxes d'atur i més abocat als treballs submergits, estigmatitzats i precaris. Identificar els obstacles amb els que es troben les dones en

l'accessibilitat a recursos així com en el camp emocional, facilitarà l'acompanyament en la presa de decisions encaminades a millorar les seves condicions i projecte vital.

La prostitució es troba íntimament lligada a la migració. Així doncs en la vessant intercultural, explorar les causes migratòries, conèixer les particularitats culturals de les usuàries, fer de pont en el xoc cultural i adaptar la comunicació ens ajudarà a millorar les intervencions.

Tradicionalment, l'educació social es fa en equip. Gestionar les intervencions en el propi medi ja sigui, moments de crisi, cerca de recursos urgents, situacions de risc o simplement compartir la feina del dia a dia, requereix de treball en equip. Aquest treball compartit aporta riquesa i cura, permet perdre la por a la transformació i a revisar la pràctica diària. Donar valor a les pràctiques professionals en espais informals com el Programa Carretera pot influenciar en noves propostes d'intervenció en altres camps des d'aquest tipus d'abordatge.

4. Referències

- Guereña, J. L. (1997). Prostitution, the state, and society in Spain. The regulation of prostitution under the monarchy of Isabel II (1854-1868). *Asclepio revista de historia de la medicina y de la ciència*, 49, 101-132.
- Guereña, J. L. (2003). *La prostitución en la España contemporània*. Marcial Pons, Ediciones de Historia S. A.
- Guereña, J. L. (2004). *La prostitución en la España contemporánea*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones de Historia S. A.
- BOE. (2015). Ley 4/2015, de 30 de marzo de 2015, de protección de la seguridad ciudadana. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2015/03/30/1>
- Programa Carretera. (1997). *Memòria*.
- Programa Carretera. (2001). *Memòria*.
- Programa Carretera. (2006). *Memòria*.
- Programa Carretera. (2021). *Memòria*.

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Edita: Universitat de Girona

Disseny i maquetació: info@clam.cat · 647 42 77 32

Dipòsit Legal: GI.904-2010

ISSN: 2013-9063